

Εκπαιδευτική Πολιτική και Ολιγοθέσια Δημοτικά Σχολεία (1976 -2012)

Ανδρέας Μπρούζος

Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

abrouzos@uoi.gr

Δημήτρης Οικονομόπουλος

Δάσκαλος 9^{ου} Δημοτικού Σχολείου Καλαμάτας

ekonomopoulos@sch.gr

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αφενός καταγράφει και αξιολογεί, συνοπτικά, τους κυριότερους φορείς που επηρεάζουν και διαμορφώνουν την εκπαιδευτική πολιτική, που ασκείται στην Ελλάδα για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και αφετέρου παραθέτει το νομοθετικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ασκείται η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική από την πολιτεία, ειδικά για τα ολιγοθέσια δημοτικά σχολεία, από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τόσο απόψεις που καταδεικνύουν τον τρόπο που ασκείται η εκπαιδευτική πολιτική, από την επίσημη πολιτεία, όσο και το υφιστάμενο πλαίσιο εντός του οποίου ασκείται η εκπαιδευτική πολιτική, ειδικότερα σε ότι έχει σχέση με τη λειτουργία των ολιγοθέσιων σχολείων.

Λέξεις - κλειδιά: εκπαιδευτική πολιτική, ολιγοθέσιο σχολείο

Εισαγωγή

Ο όρος εκπαιδευτική πολιτική αναφέρεται στις ενέργειες, τα μέτρα και τις αποφάσεις των αρμοδίων θεσμικών οργάνων που αφορούν και απευθύνονται στην εκπαίδευση. Ο Σαϊτής (2000, σελ. 123) αναφέρει ότι με τον όρο «εκπαιδευτική πολιτική εννοούμε το σύνολο των επιλογών, των ενεργειών και των μέσων, που πραγματοποιούνται και χρησιμοποιούνται από το κράτος για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων», ενώ οι Haddad και Demsky (1995, σελ. 22) σημειώνουν: «Μελέτες για την εκπαιδευτική πολιτική δείχνουν την πολυπλοκότητα και το πολυδιάστατο χαρακτήρα της, λόγω της φύσης του εκπαιδευτικού συστήματος».

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι αφενός να σκιαγραφηθεί και να αξιολογηθεί, εν συντομία, η εκπαιδευτική πολιτική που ασκείται, γενικά για την υποχρεωτική εκπαίδευση, από το Υπουργείο Παιδείας και τη Βουλή και αφετέρου να καταγραφεί το νομοθετικό πλαίσιο που αφορά ειδικά τα ολιγοθέσια δημοτικά σχολεία.

Βέβαια, εκτός από τα θεσμικά όργανα, που πρωτίστως επηρεάζουν και διαμορφώνουν την εκάστοτε επικρατούσα εκπαιδευτική πολιτική, υπάρχουν και εξωθεσμικοί παράγοντες που παρεμβαίνουν επιδιώκοντας να διαμορφώσουν και εκείνοι την εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική. Ως τέτοιοι θα μπορούσαν να αναφερθούν τα κάθε λογής ιδιωτικά, κερδοσκοπικά και μη, ινστιτούτα και ιδρύματα τα οποία καταθέτουν και υλοποιούν προγράμματα που απευθύνονται στη σχολική κοινότητα.

Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική

Στην Ελλάδα, το Υπουργείο Παιδείας αποτελεί τον επίσημο βραχίονα της πολιτείας για άσκηση εκπαιδευτικής πολιτικής. Η συγκεντρωτική μορφή που έχει η διοίκηση της εκπαίδευσης καθιστά το Υπουργείο Παιδείας απόλυτο κυρίαρχο, για την εφαρμογή της όποιας εκπαιδευτικής πολιτικής μέσω των προεδρικών διαταγμάτων, των υπουργικών αποφάσεων και των εγκυκλίων που εκδίδει. Σύμφωνα με τον Οικονομόπουλο (2013) η εκπαιδευτική πολιτική του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας, τα τελευταία τριάντα έξι έτη φαντάζει ως ανεπάρκτιστη, ασυνεχής και αποσπασματική. Κύρια αιτία αυτής της διαμορφωμένης και εν πολλοίς παγιωμένης κατάστασης αποτελεί η διαρκής προσπάθεια των ιθυνόντων (κυβερνητικών κομμάτων και Υπουργών Παιδείας) για αλλαγές χωρίς να αξιολογείται η έως τότε εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική έτσι ώστε να συμπληρωθεί, αν κάπου υστερεί, ή να καταργηθούν τμήματά της που τυχόν έχουν αποτύχει. Η λέξη μεταρρύθμιση είναι προφανές ότι ασκεί ιδιαίτερη γοητεία στους Υπουργούς Παιδείας, αφού τη χρησιμοποιούν αβασάνιστα και κατά κόρον σχεδόν κάθε φορά που αναλαμβάνουν το υπουργείο, αποδυναμώνοντάς την όμως από την πραγματική σημασία της. Εύστοχα, ο Πυργιωτάκης σε κείμενό του με τίτλο «Ο μύθος του Σίσυφου» (2010, σελ. 80-83) αφού περιγράφει παραστατικά την προσπάθεια κάθε υπουργού για μεταρρύθμιση και υποστηρίζει ότι «μέσα από το διπολικό σχήμα, μεταρρύθμιση και αντιμεταρρύθμιση, πορεύεται η ελληνική εκπαίδευση πάνω από ένα αιώνα», αναφέρει ότι ο καλύτερος Υπουργός Παιδείας θα είναι εκείνος «που θα ψηφίσει έναν και μόνο νόμο. Το νόμο που θα απαγορεύει την αλλαγή του νόμου περί παιδείας». Ο Καζαμίας (όπ. αναφ. στο Μπουζάκης, 2002) παρομοιάζει κάθε προσπάθεια για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με το μύθο του Σίσυφου. Είναι φυσικό αυτό να συμβαίνει, αφού οι πολιτικές που επιχειρείται να εφαρμοστούν στην εκπαίδευση, τις περισσότερες φορές, εκπορεύονται αφενός από το κόμμα που βρίσκεται στην κυβέρνηση και αφετέρου από το πρόσωπο του εκάστοτε Υπουργού Παιδείας. Μάλιστα, χαρακτηριστικά, ο Πυργιωτάκης (1992, σελ. 101-102) επισημαίνει: «Κάθε κυβερνητική αλλαγή συνοδεύεται από αλλαγή της σχολικής πραγματικότητας, άρση των εκπαιδευτικών μέτρων και εισαγωγή νέων» ενώ, ο πρώην Υπουργός Παιδείας, επί κυβερνήσεως Ν.Δ., Ιωάννης Βαρβιτσιώτης σε άρθρο του, στην εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ στις 14-9-1997, μεταξύ άλλων σημειώνει: «Δεν πρόκειται καν να επανέλθω στο δυσάρεστο φαινόμενο που και πάλι ζήσαμε: ο κάθε υπουργός Παιδείας που αναλαμβάνει να θεωρεί καθήκον του να ταυτισθεί με μια μεταρρύθμιση.» Αν μάλιστα συνυπολογιστεί ότι από το 1974 έως σήμερα έχουν υπηρετήσει, ως Υπουργοί Παιδείας, είκοσι τρία άτομα μπορεί να εξηγηθεί η ασυνέχεια της εκπαιδευτικής πολιτικής που κατά καιρούς εφαρμόζεται ή επιχειρείται να εφαρμοστεί.

Βέβαια, θα αποτελούσε παράλειψη να μην τονιστεί και ο ρόλος της Βουλής που με τα νομοθετήματα που ψηφίζει, μετά από πρόταση συνήθως του Υπουργείου Παιδείας, καθορίζει την επικρατούσα εκπαιδευτική πολιτική. Οι ενδιάμεσες μορφές διοίκησης και καθοδήγησης της εκπαίδευσης, όπως αναφέρονται από τον Οικονομόπουλο (2013), οι Περιφέρειες, οι Διευθύνσεις Εκπαίδευσης και οι Σχολικοί Σύμβουλοι, αυτό που περιορίζονται να κάνουν, είναι να μεταφέρουν προς τη σχολική μονάδα τις αποφάσεις της πολιτείας, χωρίς να έχουν συμμετάσχει οι ίδιοι στη διαμόρφωσή τους ή έστω να έχουν εισηγηθεί, τις περισσότερες φορές. Ο Πυργιωτάκης (1992, σελ. 38) αναφέρει γι' αυτές τις ενδιάμεσες μορφές διοίκησης ότι «πρόκειται για όργανα- διεκπεραιωτές των

εντολών της κεντρικής υπηρεσίας». Η επικοινωνία υπουργείου – περιφέρειας – διεύθυνσης – σχολικής μονάδας δεν είναι αμφίδρομη και δυναμική αλλά μονόδρομη, από το υπουργείο προς τη σχολική μονάδα και κάποιες φορές εκτός πραγματικότητας, αφού δεν αφήνει περιθώρια επιλογών στη σχολική μονάδα, η οποία δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι είναι η μοναδική «μάχιμη» μονάδα του Υπουργείου Παιδείας, στην οποία οφείλουν όλες οι άλλες υπηρεσίες του υπουργείου την ύπαρξή τους και την οποία οφείλουν να υπηρετούν. Δυστυχώς η πραγματικότητα, τις περισσότερες φορές, είναι διαφορετική. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά δασκάλου ο οποίος, μετά από είκοσι πέντε χρόνια στην τάξη, ορίστηκε υπεύθυνος πολιτιστικών θεμάτων μιας Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Πελοποννήσου. Μετά την πάροδο περίπου δύο μηνών, από τον ορισμό του και σε ερώτηση από συνομιλητή του τι του έχει κάνει εντύπωση από την έως τότε υπηρεσία του στη Διεύθυνση, αβίαστα και φυσικά απάντησε: «Αν και στο γραφείο ακούω για προγράμματα περιβαλλοντικά, πολιτιστικά, αναλυτικά κ.ά, ακούω για συγχωνεύσεις σχολείων, ακούω για θέσεις εκπαιδευτικών καθόλου ή πολύ σπάνια ακούω τη λέξη παιδί λες και η υπηρεσία αυτή δεν έχει να κάνει με προσωπική επικοινωνία». Μάλιστα, το σύστημα είναι τόσο συγκεντρωτικό που δεν λαμβάνει υπόψη του ούτε καν τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής. Χαρακτηριστικά ο Πυργιωτάκης (1992, σελ. 35) σημειώνει: «σε ένα συγκεντρωτικό σύστημα όπως το ελληνικό οι διαφοροποιήσεις από νομό σε νομό ή από σχολείο σε σχολείο είναι σχεδόν μηδαμινές». Έτσι, οι συνιστώσες που συγκροτούν τη σχολική μονάδα όπως οι μαθητές, οι γονείς και ο σύλλογος διδασκόντων δεν ερωτώνται για θέματα που τους αφορούν και τελικά καλούνται να υπηρετήσουν και να υλοποιήσουν. Όμως, κανείς δε γνωρίζει καλύτερα τις ανάγκες, τις ιδιαίτερες συνθήκες, τις προοπτικές της σχολικής μονάδας από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς που υπηρετούν εκεί, τους γονείς και κηδεμόνες των οποίων τα παιδιά φοιτούν στη συγκεκριμένη σχολική μονάδα και τους ίδιους τους μαθητές του σχολείου. Και φτάνουμε στο σημείο «το παιδί της Θεσσαλίας π.χ. διδάσκεται (αν διδάσκεται) τις ίδιες ώρες και τα ίδια πράγματα για την σπογγαλιεία με το παιδί της Καλύμνου και το παιδί της Καλύμνου μαθαίνει τα ίδια για την βαμβακοκαλλιέργεια με το παιδί της Θεσσαλίας, μολονότι τα στοιχεία αυτά έχουν διαφορετική ιεράρχηση στη μια και την άλλη τοπική κοινωνία.» (Πυργιωτάκης, Μπρούζος, Στεφάνου, Παπαδάκης, Παληός, & Κουλαϊδής, 2008, σελ. 140).

Προς την κατεύθυνση αποκέντρωσης φαίνεται ότι κινείται ο νόμος 1566/1985 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις» ο οποίος στο ΙΔ΄ κεφάλαιο υπό το σημειολογικό τίτλο «Όργανα λαϊκής συμμετοχής» που περιλαμβάνει τα άρθρα 48-52 επιχειρεί μια «αποστεγανοποίηση του σχολείου», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πυργιωτάκης (1992, σελ. 41). Πρόκειται για μια απόπειρα εμπλοκής της τοπικής και ευρύτερης κοινωνίας, στο σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής, τουλάχιστον σε επίπεδο εισήγησης προς την κεντρική εξουσία. Έτσι, προβλέπεται να ιδρυθούν και να λειτουργήσουν μια σειρά από συμβούλια και επιτροπές με τη συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης, επαγγελματικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων, εκπαιδευτικών και μαθητών κ.ά. Έντεκα χρόνια μετά τη θεσμοθέτηση των παραπάνω συμβουλίων για το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α.) σε έκθεση που συνέταξε, μετά από παραγγελία του Υπουργού Παιδείας, στο κεφάλαιο «Άσκηση Εκπαιδευτικής Πολιτικής – Διοίκηση και Διαχείριση» καταλήγει ότι «η Ελλάδα έχει

αρχίσει να κινείται προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης, ωστόσο τα μέτρα που έχουν ληφθεί παρουσιάζουν λογικές και λειτουργικές αδυναμίες» και συνεχίζει προσθέτοντας: «Στην πραγματικότητα συντελείται μάλλον μια αποσυγκέντρωση των αρμοδιοτήτων παρά μια αποκέντρωση. Το αναλυτικό πρόγραμμα παραμένει αρμοδιότητα του κέντρου αποφάσεων και οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν περιθώρια για ανάπτυξη δημιουργικών πρωτοβουλιών και βελτιώσεων. Η διοίκηση της εκπαίδευσης σε τοπικό επίπεδο δε βασίζεται σε έναν ορθολογικό σχεδιασμό» (Ο.Ο.Σ.Α., 1996, σελ. 86-87).

Φυσικά, δεν είναι εύκολο μια σχολική μονάδα να μπορέσει να σχεδιάσει και να υλοποιήσει δράσεις που άπτονται της εκπαιδευτικής πολιτικής. Για να επιτευχθεί αυτή η επιδίωξη θα πρέπει, σύμφωνα με το Μαυρογιώργο (1999), να υπάρξει τροποποίηση της υπάρχουσας διοικητικής δομής της εκπαίδευσης, με την εκχώρηση αυτονομίας στη σχολική μονάδα, για λήψη αποφάσεων σε θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής που την αφορούν, όπως επίσης και ενίσχυση της σχολικής μονάδας με υλικοτεχνική υποδομή έτσι ώστε να μπορέσει να υποστηρίξει τις όποιες αποφάσεις υιοθετήσει. Όπως υποστηρίζει ο Οικονομόπουλος (2013) η ίδια η σχολική μονάδα θα πρέπει να είναι σε θέση, κυρίως σε επιστημονικό επίπεδο, να προτείνει και να υλοποιήσει δράσεις, που θα ενισχύσουν και θα αναβαθμίσουν την ποιότητα της εκπαίδευσης που παρέχει. Αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη ενός ενημερωμένου διευθυντή, ο οποίος θα έχει διαμορφωμένη μια ολοκληρωμένη εκπαιδευτική φιλοσοφία που δεν θα είναι στατική και αμετακίνητη αλλά ανοιχτή σε νέες ιδέες και καινοτομίες αφουγκραζόμενος τις ανάγκες όχι μόνο του τόπου που βρίσκεται η σχολική μονάδα αλλά και του χρόνου, μέσα στον οποίο καλείται να προωθήσει νέες ιδέες και απόψεις. Ανάλογου επιπέδου θα πρέπει να είναι και ο σύλλογος διδασκόντων για να μπορεί να προτείνει, αλλά το κυριότερο, να υλοποιήσει την εκπαιδευτική πολιτική της σχολικής μονάδας.

Εκπαιδευτική πολιτική και ολιγοθέσια σχολεία στην Ελλάδα

Από το 1976 μέχρι σήμερα δύο είναι οι βασικοί νόμοι μέσω των οποίων η πολιτεία καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις λειτουργίας της δημοτικής εκπαίδευσης. Ο πρώτος νόμος, υπ' αριθ. 309, ψηφίστηκε το 1976 και ίσχυε μέχρι το 1985 οπότε και ψηφίστηκε ο δεύτερος νόμος, υπ' αριθ. 1566, ο οποίος ισχύει μέχρι σήμερα, με αρκετές τροποποιήσεις. Οι αναφορές στα ολιγοθέσια σχολεία και στους δύο νόμους είναι ελάχιστες και αφορούν μάλλον τεχνικο-οικονομικά θέματα χωρίς να υπεισέρχονται σε θέματα ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Αναλυτικά, στο νόμο 309/1976 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» μόνο τρία άρθρα, από τα ογδόντα τέσσερα που περιέχει, αναφέρονται, ονομαστικά, στα ολιγοθέσια σχολεία. Πρώτα στην παράγραφο 1 του άρθρου 12 όπου αναφέρει τον αριθμό των μαθητών που απαιτούνται για την οργανικότητα κάθε σχολείου π.χ. 15-30 μαθητές για λειτουργία μονοθέσιου σχολείου, 31-60 για λειτουργία διθεσίου, 61-90 για τριθέσιο, 91-120 για τετραθέσιο κ.ο.κ. ενώ στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου διευκρινίζεται ότι: «Εις περιπτώσεις καθ' ας συντρέχουν εξαιρετικοί λόγοι (εθνικοί, γεωγραφικοί), δύναται να ιδρύωνται μονοθέσια σχολεία και όταν ο αριθμός των φοιτώντων μαθητών υπερβαίνει τους 7, αλλ' υπολείπεται των 15». Στη συνέχεια στην παράγραφο 4 του άρθρου 17 όπου ορίζεται ποιοι δάσκαλοι θα υπηρετούν στα ολιγοθέσια σχολεία και ποιοι θα ασκούν καθήκοντα προϊσταμένου. Συγκεκριμένα,

αναφέρεται: «Εις τα μονοθέσια έως και τριθέσια δημοτικά σχολεία τοποθετούνται Διδάσκαλοι Α΄ ή Διδάσκαλοι. Εις τα διθέσια έως και τριθέσια δημοτικά σχολεία προϊστάμενος είναι ο κατά βαθμόν ανώτερος, επί δε ομοιοβάθμων ο υπό του αρμόδιου Επιθεωρητού οριζόμενος ως καταλληλότερος και κατά προτίμηση, ο έχων πτυχίον μετεκπαιδευσεως». Βέβαια αυτή η ρύθμιση αποκλείει, ουσιαστικά, δασκάλους με πάνω από 14 χρόνια υπηρεσίας, άρα και με μεγάλη εμπειρία, να υπηρετήσουν σε ολιγοθέσια σχολεία. Στο άρθρο 51, παράγραφος 4, περιγράφεται το επίδομα του μονοθεσίου δασκάλου που ανέρχεται στις 1.000 δραχμές μηνιαίως. «Εις διδασκάλους υπηρετούντας εις μονοθέσια σχολεία καταβάλλεται μηνιαίως αποζημίωσις εκ δραχμών 1.000 και δ΄ έκαστον μήνα του διδακτικού έτους, συνεντελλομένη δια των καταστάσεων πληρωμής των τακτικών αποδοχών αυτών.»

Αντίστοιχα, στο νόμο 1566 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις» μόνο πέντε από τα ενενήντα έξι άρθρα, που περιλαμβάνονται στο νόμο, αναφέρονται, ουσιαστικά, στα ολιγοθέσια σχολεία. Έτσι, στην παράγραφο 9 του άρθρου 2 αναφέρεται ότι μαθητές που κατοικούν μακριά από την έδρα του σχολείου μπορεί να μεταφέρονται ή να διαμένουν και να σιτίζονται δωρεάν στην έδρα που λειτουργεί το σχολείο που φοιτούν, ανοίγοντας έτσι το δρόμο της κατάρνησης των μικρών σχολείων. Στη συνέχεια στο άρθρο 4 με τις παραγράφους 4 και 6 καθορίζεται η οργανικότητα των δημοτικών σχολείων, η οποία προσδιορίζεται από την αναλογία είκοσι πέντε μαθητές προς ένα δάσκαλο για τα μονοθέσια και διθέσια και τριάντα μαθητές προς ένα δάσκαλο για τα μεγαλύτερα σχολεία. Στο ίδιο άρθρο, στην παράγραφο 9, αναφέρεται ότι είναι δυνατή η ίδρυση μονοθέσιων σχολείων, ανεξαρτήτως του αριθμού των μαθητών που πρόκειται να φοιτήσουν, αν ειδικές τοπικές συνθήκες το επιβάλλουν ενώ στις παραγράφους 13, 14 και 15 περιγράφεται η διαδικασία συγχώνευσης των ολιγοθέσιων σχολείων, η έδρα λειτουργίας των νέων πολυθέσιων σχολείων που θα δημιουργηθούν, ο τρόπος μεταφοράς των μαθητών από τις περιοχές των συγχωνευόμενων σχολείων στις έδρες των κεντρικών σχολείων και οι φορείς που θα επωμισθούν το κόστος μεταφοράς. Στο άρθρο 11 με την παράγραφο 9 του Α΄ εδαφίου ορίζεται ότι δάσκαλοι οποιουδήποτε βαθμού μπορούν να ασκήσουν καθήκοντα Προϊσταμένου ολιγοθέσιου σχολείου, ενώ στην παράγραφο 4 του Γ΄ εδαφίου καθορίζεται το επίδομα θέσης των Προϊσταμένων ολιγοθέσιων σχολείων. Στις παραγράφους 6 και 7 του άρθρου 13 περιγράφεται ο τρόπος επιλογής των Προϊσταμένων των ολιγοθέσιων σχολείων, καθώς και το ωράριο εργασίας τους. Τέλος στην παράγραφο 10 του Γ΄ εδαφίου του άρθρου 16 υπάρχει η πρόβλεψη οι δασκάλες που είναι μητέρες παιδιών μέχρι τριάμιση ετών να αποσπώνται από τα ολιγοθέσια σε πολυθέσια σχολεία.

Μελετώντας τα πρακτικά των συζητήσεων στη Βουλή για την ψήφιση αυτών των δύο βασικών νομοσχεδίων, για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, παρατηρούνται τα εξής: Ελάχιστες αναφορές υπάρχουν για τα ολιγοθέσια σχολεία από τους βουλευτές και τους υπουργούς που συμμετείχαν στις σχετικές συζητήσεις για την ψήφισή τους. Συνήθως, μάλιστα, αυτές οι αναφορές γίνονται με αρνητικό τρόπο, κυρίως για να δείξουν την κακή ή χαμηλή ποιότητα εκπαίδευσης, που παρέχεται σ' αυτού του τύπου τα σχολεία. Συγκεκριμένα, για τα ολιγοθέσια σχολεία υπάρχουν δεκαπέντε μόνο αποκλειστικές αναφορές στις 375 πυκνογραμμένες τυπογραφικές σελίδες των πρακτικών, για τη συζήτηση και ψήφιση του νόμου «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής

Εκπαιδύσεως», του γνωστού και ως νόμου 309/1976, που καταλαμβάνουν 290 σειρές από ένα σύνολο 49.000 σειρών, περίπου, που εκτείνονται όλες οι τοποθετήσεις. Οι περισσότερες αναφορές αφορούν τα ολιγοθέσια ως παράδειγμα παροχής χαμηλής ποιότητας εκπαίδευσης, χωρίς τεκμηρίωση, και κατά συνέπεια ζητείται ή προτείνεται η κατάργηση ή η συγχώνευσή τους. Μόνο δύο αναφορές παρουσιάζουν, στοιχειοθετημένα, τα χαρακτηριστικά του ολιγοθέσιου σχολείου συγκρίνοντάς το με το πολυθέσιο. Και αυτές οι αναφορές, που βρίσκονται στις σελίδες 4.053-4.059 από το βουλευτή Βασίλειο Πεντάρη και στις σελίδες 4.124 – 4.125 από το βουλευτή Ιωάννη Κατσαφάδο, καταλήγουν σε πρόταση όχι για αναβάθμιση ή υποστήριξη του ολιγοθέσιου αλλά για κατάργηση ή συγχώνευσή του με μεγαλύτερα σχολεία κοντινών περιοχών.

Ακόμη μικρότερος είναι ο αριθμός των αναφορών για τα ολιγοθέσια σχολεία στα πρακτικά της ψήφισης του νόμου 1566/1985 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις» που ισχύει μέχρι σήμερα, με αρκετές τροποποιήσεις πάντως. Στην εισηγητική έκθεση και στα πρακτικά των συζητήσεων αυτού του νομοσχεδίου, το οποίο τελικά ψηφίστηκε με τη διαδικασία του κατεπείγοντος, υπάρχουν μόνο δεκατρείς αναφορές, στις 228 συνολικά σελίδες, που εκτείνονται σε 189 σειρές από ένα σύνολο περίπου 27.000 σειρών.

Εκτός από τους δύο προαναφερόμενους νόμους, υπάρχουν διατάξεις, που αφορούν ή επηρεάζουν τη λειτουργία του ολιγοθέσιου σχολείου, τόσο σε νόμους και προεδρικά διατάγματα όσο και σε υπουργικές αποφάσεις. Αναλυτικά, παρατίθεται το παρακάτω νομοθετικό πλαίσιο, ιδιαίτερα τα σημεία που αφορούν τα ολιγοθέσια σχολεία:

Στο σημαντικό, για την εκπαίδευση, νόμο 1304 του 1982 (Φ.Ε.Κ. 144/τ. Α') με τον οποίο εισάγεται ο θεσμός του Σχολικού Συμβούλου η μόνη αναφορά που γίνεται στα ολιγοθέσια σχολεία είναι στο άρθρο 29 όπου καθορίζεται ότι, με κοινή απόφαση των Υπουργών Εθνικής Παιδείας και Οικονομικών, μπορούν να συγχωνεύονται μονοθέσια, διθέσια και τριθέσια σε τετραθέσια σχολεία και πάνω. Μάλιστα οι τάξεις αυτών των νέων πολυθέσιων σχολείων θα μπορούν να λειτουργούν στις έδρες των συγχωνευόμενων σχολείων. Αυτή είναι και η μόνη αναφορά του νόμου σε ολιγοθέσια σχολεία αν και τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, που ψηφίστηκε, υπήρχαν στην Ελλάδα 8.906 δημοτικά σχολεία από τα οποία τα 6.183 ήταν ολιγοθέσια στα οποία φοιτούσαν 184.684 μαθητές και υπηρετούσαν 10.522 δάσκαλοι. Παρατηρώντας, μάλιστα, τα προσόντα και τη διαδικασία επιλογής των νέων Σχολικών Συμβούλων, που όριζε ο νόμος στα άρθρα 16 & 17, δεν αναφέρεται καθόλου η προϋπηρεσία του υποψηφίου σε ολιγοθέσιο σχολείο αν και τουλάχιστο το ένα τρίτο των Σχολικών Συμβούλων θα καθοδηγούσαν, κυρίως, ολιγοθέσια σχολεία.

Επόμενη αναφορά του ολιγοθέσιου σχολείου με νόμο (εκτός από το νόμο 1566/1985) γίνεται το 1997 με το νόμο 2470 (Φ.Ε.Κ. 40/τ. Α') που αφορά το μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων. Στο άρθρο 15 αναφέρεται το επίδομα που θα λαμβάνουν οι προϊστάμενοι των ολιγοθέσιων σχολείων, το οποίο ανέρχεται στις 10.000 δραχμές και αποτελεί λιγότερο από το ένα τρίτο του επιδόματος που λαμβάνουν οι διευθυντές τετραθέσιων σχολείων και άνω που φτάνει τις 32.000 δραχμές. Μάλιστα το επίδομα αυτό είναι το μικρότερο από όλα τα επιδόματα θέσεων ευθύνης του δημόσιου τομέα

με εξαίρεση αυτού που λαμβάνουν οι προϊστάμενοι αυτοτελών γραφείων διοίκησης και κρατικών παιδικών σταθμών το οποίο ανέρχεται στις 6.000 δραχμές.

Το ίδιο έτος ψηφίζεται ο νόμος 2517 (Φ.Ε.Κ. 160/τ. Α΄) που αφορούσε την εκλογή διδακτικού προσωπικού των Α.Ε.Ι. Με το άρθρο 9 αυτού του νόμου αναπροσαρμόζεται το ωράριο διδασκαλίας των εκπαιδευτικών των δημοτικών σχολείων. Έτσι από 1-9-1997 το υποχρεωτικό ωράριο διδασκαλίας διαμορφώνεται ως εξής:

- Διευθυντές τετραθέσιων και πενταθέσιων σχολείων, ώρες 20
- Διευθυντές εξαθέσιων μέχρι εννιαθέσιων σχολείων, ώρες 12
- Διευθυντές δεκαθέσιων και εντεκαθέσιων σχολείων, ώρες 10
- Διευθυντές δωδεκαθέσιων και πάνω σχολείων, ώρες 8
- Εκπαιδευτικοί που υπηρετούν σε μονοθέσια, διθέσια και τριθέσια σχολεία ανεξάρτητα από το βαθμό και το χρόνο υπηρεσίας τους, ώρες 25
- Εκπαιδευτικοί τετραθέσιων και πάνω σχολείων, ώρες 24 αν έχουν μέχρι δέκα χρόνια υπηρεσίας, ώρες 23 αν έχουν από 10 μέχρι 15 χρόνια υπηρεσίας, ώρες 22 αν έχουν από 15 μέχρι 20 χρόνια υπηρεσίας και 21 ώρες αν έχουν πάνω από 20 χρόνια υπηρεσίας.

Είναι προφανές ότι οι δάσκαλοι των ολιγοθέσιων σχολείων βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση από τους συναδέλφους τους των πολυθέσιων, σε ότι αφορά το διδακτικό τους ωράριο, αφού καλούνται να διδάξουν έως και τέσσερις ώρες, εβδομαδιαίως, επιπλέον των ωρών που θα δίδασκαν αν υπηρετούσαν σε πολυθέσιο σχολείο. Μάλιστα, εκτός αυτών των παραπάνω ωρών, υποχρεούνται να διδάξουν επιπλέον έως πέντε ώρες την εβδομάδα, προκειμένου να συμπληρωθεί το ωράριο των ολιγοθέσιων σχολείων. Για αυτές τις πέντε ώρες αμείβονται με υποχρεωτικές υπερωρίες.

Το Σεπτέμβριο του 1997 ψηφίζεται και ο υπ' αριθ. 2525 νόμος (Φ.Ε.Κ. 188/τ. Α΄) με τίτλο «Ενιαίο Λύκειο, Πρόσβαση των αποφοίτων του στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις». Με το άρθρο 4 αυτού του νόμου καθιερώνεται το ολοήμερο σχολείο χωρίς να υπάρχει διάκριση σε ότι αφορά τον τύπο του σχολείου που μπορεί να εφαρμοστεί. Έτσι δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές των ολιγοθέσιων σχολείων, τουλάχιστον αυτών που παρακολουθούν το ολοήμερο πρόγραμμα, να διδαχθούν αντικείμενα που δεν διδάσκονται στο πρωινό πρόγραμμα. Για πρώτη φορά γίνεται πράξη η διδασκαλία αγγλικών, πληροφορικής, καλλιτεχνικών και φυσικής αγωγής, από εκπαιδευτικούς των αντίστοιχων ειδικοτήτων, σε μαθητές ολοήμερων ολιγοθέσιων σχολείων. Πριν συμπληρωθεί δεκαπενταετία γίνεται διάκριση των σχολείων, όπου δύναται να λειτουργήσει ολοήμερο πρόγραμμα και αποκλείονται τα ολιγοθέσια σχολεία. Συγκεκριμένα με την υπ' αριθ. Φ.12/520/61575/Γ1 απόφαση της Υφυπουργού Παιδείας που δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. 1327/τ. Β΄/16-6-2011 προβλέπεται ότι η εφαρμογή ολοήμερου προγράμματος μπορεί να γίνει σε εξαθέσια σχολεία και πάνω αποκλείοντας τα ολιγοθέσια, τα τετραθέσια και τα πενταθέσια σχολεία. Με την ίδια ημερομηνία δημοσίευσης δημοσιεύεται νέο Φ.Ε.Κ., το υπ' αριθ. 1345/τ. Β΄, που περιέχει συμπληρωματική απόφαση της Υφυπουργού η οποία ορίζει ότι μπορούν και μικρότερης οργανικότητας, από εξαθέσια σχολεία, να λειτουργούν ως ολοήμερα αρκεί να είναι εγγεγραμμένοι και να φοιτούν τουλάχιστον εξήντα μαθητές. Είναι προφανές ότι τα μόνα σχολεία που δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως ολοήμερα είναι τα ολιγοθέσια αφού το μεγαλύτερο απ' αυτά, το

τριθέσιο, έχει έως σαράντα πέντε μαθητές. Σε ένα άλλο σημείο του παραπάνω νόμου προβλέπεται η δυνατότητα εισαγωγής περισσότερων του ενός διδακτικών βιβλίων για το μαθητή σε μαθήματα που αυτό κρίνεται απαραίτητο (άρθρο 7 § 2). Η διάταξη αυτή θα μπορούσε, θεωρούμε, να ληφθεί και ως δυνατότητα συγγραφής βιβλίων ειδικά για τους μαθητές των ολιγοθέσιων σχολείων, όπου γίνεται συνδιδασκαλία διαφορετικών τάξεων. Δυστυχώς, κάτι τέτοιο δεν υλοποιήθηκε μέχρι σήμερα.

Τα προεδρικά διατάγματα που έχουν εκδοθεί και περιέχουν αναφορές για το ολιγοθέσιο σχολείο είναι:

- Το Π.Δ. υπ' αριθ. 424, που δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. 162/τ. Α' /25-6-1976, το οποίο καθορίζει την κατά φύλο σύνθεση των δημοτικών σχολείων. Έτσι, στα μονοθέσια σχολεία τοποθετούνται υποχρεωτικά μόνο άντρες δάσκαλοι, στα διθέσια ένας άντρας και μια γυναίκα ενώ στα τριθέσια δύο γυναίκες και ένας άντρας.
- Το Π.Δ. υπ' αριθ. 1034 του 1977 (Φ.Ε.Κ. 347/τ. Α') με περιεχόμενο το αναλυτικό και το ωρολόγιο πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου. Με το άρθρο 4 καθορίζεται επακριβώς το ωρολόγιο πρόγραμμα όλων των τύπων δημοτικών σχολείων, μεταξύ αυτών και των ολιγοθέσιων σχολείων τα οποία, φυσικά, έχουν μεγαλύτερο ωράριο από τα πολυθέσια, προκειμένου να καλύψουν το εύρος της ύλης των μαθημάτων όλων των τάξεων.
- Το Π.Δ. υπ' αριθ. 201 του 1998 (Φ.Ε.Κ. 161/τ. Α') με τίτλο «Οργάνωση και λειτουργία Δημοτικών Σχολείων» στο οποίο η μόνη σημαντική αναφορά για τα ολιγοθέσια σχολεία αφορά τις μετεγγραφές μαθητών οι οποίες επιτρέπονται, μεταξύ άλλων περιπτώσεων, όταν οι μαθητές μετακινούνται από μονοθέσιο ή διθέσιο σχολείο σε τριθέσιο και πάνω, εφόσον οι γονείς τους επιθυμούν τη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης στα παιδιά τους (άρθρο 8, § ζ). Εδώ θεωρούμε ότι πρόκειται, στην πραγματικότητα, για ομολογία, από την πολιτεία, της άνισης ποιότητας εκπαίδευσης που παρέχει στα παιδιά, που φοιτούν σε διαφορετικού τύπου σχολεία.
- Το Π.Δ. υπ' αριθ. 528 του 1984 (Φ.Ε.Κ. 185/τ. Α') με περιεχόμενο το αναλυτικό και το ωρολόγιο πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου. Το άρθρο 3 αναφέρει τα εβδομαδιαία ωρολόγια προγράμματα τόσο των πολυθέσιων όσο και των ολιγοθέσιων σχολείων. Όπως στο Π.Δ. 1034/1977 έτσι και στο παρόν διάταγμα το ωράριο διδασκαλίας είναι μεγαλύτερο στα ολιγοθέσια σχολεία από τα πολυθέσια. Για παράδειγμα στο εξαθέσιο σχολείο η Α' και η Β' τάξεις διδάσκονται 23 ώρες εβδομαδιαίως ενώ οι υπόλοιπες τάξεις διδάσκονται 25 ώρες. Στο μονοθέσιο δημοτικό σχολείο όλες οι τάξεις διδάσκονται 30 ώρες. Στην πραγματικότητα, βέβαια, οι μαθητές του ολιγοθέσιου διδάσκονται λιγότερες ώρες από τους μαθητές του πολυθέσιου γιατί ενώ στο πολυθέσιο όλες οι ώρες διδασκαλίας απευθύνονται σε όλους τους μαθητές της τάξης δεν γίνεται το ίδιο στο ολιγοθέσιο όπου υπάρχει συνδιδασκαλία διαφορετικών τάξεων στην ίδια αίθουσα από τον ίδιο δάσκαλο.

Με την υπ' αριθ. Φ.12/79/51/33 απόφαση του Υφυπουργού Παιδείας, η οποία δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. 43/τ. Β' /2000 και αναφέρει το ωρολόγιο πρόγραμμα και το ωράριο εργασίας δημοτικών σχολείων, παρά το ότι στους πίνακες με τα ωρολόγια προγράμματα για κάθε τύπο σχολείου δεν αναφέρει τα αγγλικά ως μάθημα στα ολιγοθέσια σχολεία με μια παρατήρηση, που παραθέτει στο τέλος των παραπάνω πινάκων, αναφέρει ότι «στα ολιγοθέσια σχολεία (1/θ, 2/θ, 3/θ) στα οποία θα διατεθεί εκπ/κός Αγγλικής Γλώσσας, το ωράριο των τάξεων Δ, Ε και ΣΤ αυξάνεται με τις

αντίστοιχες που θα διδάξει ο εκπ/κός αυτός χωρίς βεβαίως να γίνεται υπέρβαση τριών ωρών την εβδομάδα για κάθε μία από τις παραπάνω τάξεις». Η παραπάνω παρατήρηση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια προσπάθεια για άρση της ανισότητας, που υφίστανται τα παιδιά ολιγοθέσιων σχολείων σε σχέση με τα παιδιά των πολυθέσιων, τουλάχιστον ως προς τη διδασκαλία της ξένης γλώσσας. Εξ όσων γνωρίζουμε, όμως, και μετά από επικοινωνία με αρκετούς Σχολικούς Συμβούλους, της περιφέρειας Πελοποννήσου, δεν διδάχτηκε στα ολιγοθέσια ξένη γλώσσα.

Τέλος, από το σχολικό έτος 2006-2007, με Κ.Υ.Α. των Υπουργών Οικονομίας και Παιδείας, η οποία δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. υπ' αριθ. 1507/2006 τ. Β', η οργανικότητα κάθε τύπου δημοτικού σχολείου προσδιορίζεται από την αναλογία δεκαπέντε μαθητών (15) προς ένα (1) δάσκαλο για τα μονοθέσια, τα διθέσια και τα τριθέσια και για τα λοιπά σχολεία είκοσι πέντε (25) μαθητών προς ένα (1) δάσκαλο, ως εξής:

Μαθητές	Δάσκαλοι	Οργανικότητα
10 έως 15	1	Μονοθέσιο
16 έως 30	2	Διθέσιο
31 έως 45	3	Τριθέσιο
46 έως 100	4	Τετραθέσιο
101 έως 125	5	Πενταθέσιο
126 έως 150	6	Εξαθέσιο
	[...]	
276 έως 300	12	Δωδεκαθέσιο

Επίλογος

Με την παρούσα εισήγηση επιχειρήθηκε συνοπτική κριτική αποτίμηση της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως αυτή καταγράφεται από τη βιβλιογραφία, ιδιαίτερα στο σκέλος που αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Ειδικότερα, έγινε προσπάθεια να αναδειχθεί η ασυνέχεια αυτής της πολιτικής και επισημάνθηκε ο συγκεντρωτικός τρόπος με τον οποίο είναι δομημένο το εκπαιδευτικό σύστημα. Επίσης, παρουσιάστηκε το υφιστάμενο πλαίσιο, που διέπει τη λειτουργία του ολιγοθέσιου δημοτικού σχολείου, όπως αυτό καταγράφεται μέσα από νομοθετικά και διοικητικά κείμενα. Καταλήγοντας, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι, την υπό μελέτη περίοδο, δεν υπήρξε ολοκληρωμένη και επικεντρωμένη παρέμβαση της πολιτείας για τα ολιγοθέσια σχολεία. Αντίθετα, οι όποιες παρεμβάσεις είναι επιδερμικές και συγκυριακές αφήνοντάς τα να λειτουργούν ως οι «φτωχοί συγγενείς» της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Γι' αυτή την έλλειψη εξειδικευμένης εκπαιδευτικής πολιτικής, για τα ολιγοθέσια σχολεία, ο Πυργιωτάκης (1992, σελ. 150) υπογραμμίζει ότι: «το εξαθέσιο εξελίχθηκε βαθμιαία σε “κλίνη του Προκρούστη” για όλα τα σχολεία της ελληνικής εκπαίδευσης» παρουσιάζοντας έτσι τον τρόπο αντιμετώπισης των ολιγοθέσιων σχολείων στο πλαίσιο της ασκούμενης ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής.

Βιβλιογραφία

Βαρβιτσιώτης, Ι. (1997). Για μια πραγματική ισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση. *Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ*. 14-9-1997. σελ. Α23. Διαθέσιμο: www.tovima.gr/opinions/article/?aid=91098 Ανασύρθηκε: 10-06-2010.

- Βουλή των Ελλήνων. (1976). *Πρακτικά Βουλής*. σελ. 4017 – 4392. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Βουλή των Ελλήνων. (1985). *Πρακτικά Βουλής*. Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1985. Συνεδριάσεις ΚΗ΄ έως ΛΣΤ΄. σελ. 885 – 1263. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Της Ελλάδος. (1987). *Στατιστική της εκπαίδευσεως 1981-82*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Haddad, W. & Demsky, T. (1995). *Education policy – planning process: an applied framework*. Paris: Unesco.
- Μαυρογιώργος, Γ. (1999). Η Εκπαιδευτική Μονάδα ως Φορέας Διαμόρφωσης και Άσκησης Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Στο Α. Αθανασούλα- Ρέππα, Μ. Κουτούζης, Γ. Μαυρογιώργος, Β. Νιτσόπουλος & Δ. Χαλκιώτης (επιμ.), *Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων: Εκπαιδευτική Διοίκηση και Πολιτική*, Τόμος Α΄, (σσ. 115-160). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Μπουζάκης, Σ. (2002). *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια, Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Οικονομόπουλος, Δ. (2013). *Η εκπαιδευτική πολιτική για τα Ολιγοθέσια Δημοτικά Σχολεία και η επίδρασή της στη λειτουργία τους σύμφωνα με τις απόψεις δασκάλων (1976 – σήμερα). Η περίπτωση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Πελοποννήσου*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ιωάννινα.
- ΟΟΣΑ (1996). *Επισκόπηση του εκπαιδευτικού συστήματος της Ελλάδας: Έκθεση εμπειρογνομώνων*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.
- Πυργιωτάκης, Ι.Ε. (1992). *Έλληνες δάσκαλοι. Εμπειρική προσέγγιση των συνθηκών εργασίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Πυργιωτάκης, Ι.Ε., Μπρούζος, Α., Στεφάνου, Ελ., Παπαδάκης, Ν., Παληός, Ζαχ., & Κουλαϊδής, Β. (2008). *Εκπαίδευση και Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα Μια πρόταση για την αποκέντρωση της Ελληνικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης.
- Πυργιωτάκης, Ι.Ε. (2010). *Εκτός των τειχών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σαϊτίης, Χ. (2000). *Οργάνωση & Διοίκηση Της Εκπαίδευσης: Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Ατραπός.

Νομοθετικά και Διοικητικά κείμενα

Νόμοι

Νόμος 309/1976 (Φ.Ε.Κ. 100/τ. Α΄)

Νόμος 1304/1982 (Φ.Ε.Κ. 144/τ. Α΄)

Νόμος 1566/1985 (Φ.Ε.Κ. 167/τ. Α΄)

Νόμος 2470/1997 (Φ.Ε.Κ. 40/τ. Α΄)

Νόμος 2517/1997 (Φ.Ε.Κ. 160/τ. Α')

Νόμος 2525/1997 (Φ.Ε.Κ. 188/τ. Α')

Προεδρικά Διατάγματα

Π.Δ. υπ' αριθ. 424 (Φ.Ε.Κ. 162/τ. Α'/25-6-1976)

Π.Δ. υπ' αριθ. 1034 (Φ.Ε.Κ. 347/τ. Α'/12-11-1977)

Π.Δ. υπ' αριθ. 201 (Φ.Ε.Κ. 161/τ. Α'/13-7-1998)

Π.Δ. υπ' αριθ. 528 (Φ.Ε.Κ. 185/τ. Α'/26-11-1984)

Υπουργικές Αποφάσεις

Υ.Α. υπ' αριθ. Φ.12/79/51/33 του Υφυπουργού Παιδείας (Φ.Ε.Κ. 43/τ. Β'/21-1-2000)

Κ.Υ.Α. υπ' αριθ. Φ.3/897/97652/Γ1 των Υπουργών Οικονομίας και Παιδείας (Φ.Ε.Κ. 1507/τ. Β'/15-10-2006)

Υ.Α. υπ' αριθ. Φ.12/520/61575/Γ1 της Υφυπουργού Παιδείας (Φ.Ε.Κ. 1327/τ. Β'/16-6-2011)

Υ.Α. υπ' αριθ. Φ.12/530/62626/Γ1 της Υφυπουργού Παιδείας (Φ.Ε.Κ. 1345/τ. Β'/16-6-2011)